

HANS ENGMAN:

Inflationens orsaker

Hans Engman är en av de ledande ekonomerna på TCO-kansliet. Av det skälet är det intressant att ta del av hans förklaring av inflationen. Hans Engman förklarar inflationen bl a med tillväxten av Eurodollarmarknaden, men avvisar samtidigt den monetaristiska förklaringen till världsinflationen.

Med inflation avses en allmän stegring av prisnivån i samhället. Efterfrågan skapas av inkomsterna och inkomsterna i sin tur skapas av arbetarnas och tjänstemännens och kapitalets insatser i produktionen. Det är inte så ovanligt att genom hänvisningar till produktionskostnadernas utveckling försöka förklara den permanenta inflationen. Produktionskostnaderna består av kostnader för råvaror, kapital och arbetskraft. Att hänvisa till produktionskostnadsökningar innebär att man försöker förklara inflation (den allmänna stegringen av prisnivån i samhället) med inflation (stegringar av priserna på råvaror, kapital och arbetskraft). En sådan utveckling kan tänkas uppstå om det råder brist på en eller flera produktionsfaktorer. En annan vanlig förklaring till inflation är sk efterfrågeinflation, vilken kan tänkas uppstå då den samlade efterfrågan (totalt eller inom viss sektor eller för en viss produkt) överstiger det tillgängliga varuutbudet. Ofta framförs exemplet att om staten ger ut för mycket pengar (trycker för mycket sedlar = lånar i Riksbanken), när produktionsresurserna används fullt ut, blir det inflation. Sker det medvetet kan man säga att staten har inflationsfinansierat de aktiviteter för vilka man gav ut de pengar som skapade inflationen.

Man skulle kunna urskilja följande fem huvudtyper av inflation:

- 1 Knapphetsinflation som förekommer när tillgången på enstaka varor eller grupper av varor är otillräcklig.
- 2 Efterfrågeinflation varmed avses att efterfrågan i samhällsekonomin generellt sett är större än tillgången på varor och tjänster.
- 3 Strukturell inflation som betecknar det för-

hållandet att olika produktivitet utveckling i olika sektorer (den sk EFO-modellen skiljer mellan skyddad respektive för internationell konkurrens utsatt sektor) kan skapa inflation om lönestegringen är ungefär likartad i de olika sektorerna.

- 4 Kostnads- eller löneinflation som kan uppstå om inkomststegringarna i samhällsekonomin går utöver det utrymme som den ekonomiska tillväxten medger.
- 5 Maktinflation som betecknar de stora – i allmänhet internationella – företagens makt att höja sina priser och därmed sina vinster efter eget gottfinnande liksom de internationella bankernas möjligheter att utan begränsningar skapa pengar.

En engelsk ekonom vid namn Phillips studerade sambandet mellan inflation och arbetslöshet. Han ansåg att dessa företeelser var negativt förbundna med varandra: Ju lägre arbetslöshet – desto högre inflation och omvänt. Genombrottet för Keynes' tankar och massarbetslöshetens avskaffande var kännetecknande för den ekonomisk-politiska utvecklingen närmast efter kriget. Men under 1960-talet började inflationen öka – utan att arbetslösheten avtog. Man myntade uttrycket 'stagflation'. 1970–1976 ökade priserna i OECD-området med i genomsnitt 8 procent per år samtidigt som arbetslösheten steg kraftigt. Idag är inflationen inom OECD-ländergruppen tvåsiffrig.

Under hela 1970-talet har inflationen legat på en avsevärt högre nivå än tidigare under efterkrigstiden. Det karaktäristiska för denna uppdrivna inflation har varit att den drabbat alla industrialiserade länder. Av denna anledning brukar man säga att vi är utsatta för en

internationell inflation. Denna internationella inflation har internationella förklaringsfaktorer. Detta innebär dock inte att det inte kan existera nationella inflationsfaktorer samtidigt med den internationella inflationen.

De nordiska ekonomierna är öppna ekonomier, dvs de nordiska länderna deltar i det internationella ekonomiska samarbetet och har en stor internationell handel. Den motsvarar över en fjärdedel av bruttonationalprodukten. Genom detta förhållande har de nordiska länderna inte heller kunnat undgå att drabbas av den internationella inflationen. De omfattande varu- och kapitalrörelserna över våra gränser har inneburit att den internationella inflationen sköljt in och påverkat såväl den inhemska konsumtionen som exporten (exporten av bearbetade varor har ofta ett stort importinnehåll).

USA:s underskott

Hur kan då den internationella inflationen förklaras? Här är det viktigt att framhålla att inflation av den storleksordning jag diskuterar inte är ett tekniskt utan ett politiskt problem. Ytterst är det fråga om makten över penningutgivningen. I läroböckerna talar man gärna om två maktcentra som möjliga inflationshärdar – staten (genom att ge ut för mycket pengar) och fackföreningarna (genom för höga lönekrav). Man glömmer dock i allmänhet det maktcentrum som idag är det ledande – nämligen storbankerna – som har möjlighet att skapa pengar genom sin kreditgivning. Det senaste årtiondets höga internationella inflation är en följd av de internationella storbankernas verksamhet som genom sin helt okontrollerade internationella kreditgivning skapar krediter (pengar) i

en sådan omfattning att inflation blir följden.

USAs bestående och allt större betalningsbalansunderskott har spelat en viktig roll för uppkomsten av den helt okontrollerade internationella kreditmarknad – eurodollarmarknaden – där de multinationella företagen finansierar en stor del av sin handel och sina investeringar. På senare år har även stater – såväl industriländer som u-länder – tvingats till omfattande internationell skuldsättning.

Andra viktiga faktorer som bidragit till den uppdrivna inflationstakten är det flytande växelkursystemet samt en tilltagande monopolisering av viktiga marknader som en följd av den ständigt fortgående koncentrationen av västländernas näringsliv vilket inneburit en djupgående förändring av konkurrensvillkor och prisbildning. Det faktum att de multinationella företagen vuxit bortom regeringarnas möjligheter till kontroll har starkt bidragit till vår tids stora ekonomiska problem. De politiska konsekvenserna av multinationaliseringen av världsekonomin har varit genomgripande och inneburit helt ändrade förutsättningar för de demokratiska institutionerna i västvärlden.

I takt med den stegrade inflationen har löntagareorganisationernas möjligheter att värna om medlemmarnas köpkraft och standard försvårats. Den höjda inflationstakten tvingar löntagareorganisationerna att kräva i motsvarande mån höjda nominella löneökningar för att medlemmarnas standard skall kunna bibehållas i reala termer. Den internationella inflationen tvingar de nationella staterna på reträtt och in i stora budgetunderskott och en anpassning av de sociala prioriteringarna i enlighet med utländska långivares och Internationella Valutafondens önskemål.

En ohämmad utveckling av världspenningsmängden har ägt rum alltsedan slutet av 1960-talet. De privata internationella storbankernas penningkapande verksamhet har fått en snabbt ökande omfattning på senare år. Vid utgången av 1970 uppgick eurodollarmarknadens storlek netto till ca 70 miljarder dollar – vid utgången av 1979 hade den niodubblats till drygt 600 miljarder dollar.

Brutto – dvs inklusive lån inom banksystemet – uppgick eurodollarmarknaden till över 1 000 miljarder dollar vid utgången av 1979. Eurodollarmarknaden är idag världens utan jämförelse största banksystem – avsevärt större än tex USAs inhemska penningmarknad.

Varje inflationsbekämpande politik måste inriktas på att få kontroll över de olika faktorer som ligger bakom den snabba tillväxten av världspenningsmängden. Därvid framstår upprättandet av kontroll över den idag okontrollerade privata internationella penningutgivning som bedrivs på eurodollarmarknaden som en av de mest angelägna uppgifterna.

De multinationella företagen (MNF)

Men även de multinationella företagens prispolitik har bidragit till den förhöjda inflationstakten. Vad som är av avgörande betydelse när MNF bestämmer priserna på sina produkter är hur mycket "kontantflöde" de behöver för kommande investeringar. Med "kontantflöde" menas avskrivningar och vinstmedel minus utdelning till aktieägarna. De allt högre kraven på investeringar, som den tygellösa utvecklingen av teknologi kräver, gör att MNF sätter sina priser allt högre och upprätthåller sin produktion endast på områden med rikligt kontantflöde.

Denna prispolitik utgör en annan viktig primär orsak till inflation. Att MNF kan driva en sådan politik beror naturligtvis först och främst på att de skaffat sig makten att göra det genom att de befriat sig från nationalstaternas kontroll och börjat alltmera styra den ekonomiska och teknologiska utvecklingen själva.

Denna förklaring av MNFs roll i inflationen vänder upp och ner på en del ekonomers omtyckta löne-prisspiral. Det blir nämligen inte lönestegringen som utlöser prisstegringen hos MNF utan tvärtom. Lönerna måste höjas för att lönearbetarna skall få råd att köpa alla de varor som tillverkas till allt högre priser – dock med ständig eftersläpning varigenom ett överskott kan genereras kontinuerligt.

Denna analys av de multinationella företagens prispolitik är ett viktigt komplement till de inflationsfaktorer som framhållits ovan. De multinationella företagen och bankerna har inte bara makten att driva en egenmäktig penning- och kreditpolitik på internationell nivå (vilket framhållits ovan), de har dessutom makten att driva en egenmäktig prispolitik.

Finansiellt sammanbrott

Ryggraden i det multinationella bankväsendets tillväxt har varit den sk eurodollar- eller eurovalutamarknaden. De multinationella bankernas snabba tillväxt beror på olika faktorer. Frånvaron av regleringar rörande det internationella kreditväsendet har emellertid haft ett avgörande inflytande på denna utveckling. En kommitté vid det amerikanska representanthuset framhöll i en rapport att de multinationella bankernas tillväxt "har uppmuntrats genom frånvaron av tvingande regler". En annan

kommitté – Joint Economic Committee – vid den amerikanska kongressen har konstaterat att "motivet som låg bakom eurodollarmarknadens begynnelse var önskan att undvika reglering . . ." Joint Economic Committee vid den amerikanska kongressen har vidare konstaterat att: "Banker i London och andra finansiella centra har funnit att insättningar i dollar . . . och långivning i dessa valutor är vinstgivande därför att inga reserver erfordras mot sådana insättningsskulder och därför att dessa transaktioner kan tillfogas deras normala verksamheter till blygsamma kostnader".

I en rapport från den amerikanska bankfirman Salomon Brothers framhölls att "den högst komplicerade, sofistikerade och oreglerade marknad där multinationella banker tar, placerar och återplacerar eurovalutor är större än varje inhemsk penningmarknad i världen".

Genom det förhållandet att en omfattande låneverksamhet äger rum inom det internationella bankväsendet ges ofta lån i andra länder än där insättningen skett. De internationella bankernas interna lånemarknad inbegriper inte bara lån mellan två banker utan även överföring av medel mellan två filialer i samma bank.

Det ömsesidiga beroende, som härigenom råder mellan bankerna i det internationella banksystemet, innebär att en banks konkurs får återverkningar genom hela det finansiella systemet. I den ovan nämnda rapporten från det amerikanska representanthusets kommitté rörande bankverksamhet mm underströks att "en banks problem försoundvikligen vidare till andra". Vidare framhölls att "en konkurs vid någon av dessa banker skulle kunna förorsaka ett högst allvarligt sammanbrott på de finansiella marknaderna inte bara i USA utan även i

andra länder" och att "den andel av de totala tillgångarna som dessa banker ställde till förfogande för andra banker 1974 gjorde dem mycket utsatta för en konkurs hos andra banker".

De multinationella bankernas verksamhet och det internationella kreditväsendet är idag utan någon som helst kontroll. Därigenom är riskerna för ett internationellt finansiellt sammanbrott överhängande, vilket – om det inträffade – skulle få katastrofala återverkningar på såväl sysselsättningen som levnadsstandarden i världen. Att dessa farhågor inte är ett enbart hypotetiskt problem framgår av de många bankkrascher som ägde rum 1973–74. Franklin National Bank i USA och Herstatt Bank i Västtyskland är de mest omtalade.

Monetarist, jag?

Vid flera tillfällen har frågan uppkommit om inte de inflationsförklaringar som jag lägger huvudvikt vid innebär ett närmande till monetarismen. Jag vill gärna ta detta tillfälle för att klara ut denna missuppfattning.

Monetarismen är en i grunden konservativ åskådning. Inget direkt ingripande på penningmarknaden från statens sida, ingen direkt styrning av utgifter och beskattning, och framför allt, minsta möjliga statsbudget. Monetarismen är en formel för att minimera statens roll, för att återvända till den gamla "goda" och enklare tillvaron då företagen själva styrde den samhällsekonomiska utvecklingen. Monetarismen bygger på bl a följande föreställningar:

- framför allt penningmängdens tillväxt bestämmer BNP:s nominella tillväxt, vilket betyder att skattepolitiken har liten inverkan på nominella BNP,
- penningpolitiken bör föras uteslutande med

- avseende på penningmängdens förändring,
- den ekonomiska politiken medför en ständigt accelererande inflation om den söker hålla arbetslösheten under den "naturliga" nivån och ständigt accelererande deflation om arbetslösheten hålls över den "naturliga" nivån,
- penningmängden bör växa i en jämn takt som är lika med BNP:s potentiella öknings-takt (plus ev målsatt inflation).

De inflationsförklaringar som jag pekat på ovan har intet gemensamt med den monetaristiska skolan. Vad jag lyft fram är hur det okontrollerade internationella kreditväsendet skapar inflationspengar samt hur de internationella företagen bedriver en inflationistisk prispolitik. På grund av framväxten av ett multinationellt eller transnationellt industriellt system blir det allt svårare att upprätthålla sysselsättningen och bekämpa inflationen. I själva verket är den internationella inflationen en avgörande förutsättning för de transnationella företagens snabba expansion.

Vad som krävs för att komma till rätta med dessa problem enligt min uppfattning är – tvärtemot vad monetaristerna skulle anse – att nationerna återtar initiativet i och styrningen över den ekonomiska utvecklingen. Ekonomin måste styras via nationernas demokratiska institutioner – inte från de multinationella företagens slutna styrelserum.

En gång i tiden utgjorde värnandet av nationen en integrerande del av den politiska högerens ideologi. Idag synes man helt ha kapitulert för exportföretagen, de multinationella företagen och de internationalistiska inflationisterna – till förfång för inte bara småföretagen och arbetstagarerna utan även för demokratin.